

השבת הרכוש הקהילתי של יהודי גרמניה לאחר המלחמה

רות שרייבר

תהליך השבת הרכוש של יהודי גרמניה החל עוד בטרם התקיימו הדיונים על הסכם השילומים בין ממשלת גרמניה החדשה לבין מדינת ישראל והארגונים היהודיים בעולם. הרכוש שנתבע היה רכוש פרטי של יורשים קיימים, רכוש פרטי שלא נמצאו לו יורשים ורכוש ציבורי רב שהתעוררה לגביו בעיה בעניין סוגיית היורשים, שזהותם לא הייתה ברורה. ערכו של הרכוש הציבורי היהודי בגרמניה בשנת 1933 נאמד, על סמך דוחות של ההתאחדות הארצית של היהודים בגרמניה שהוגשו למשרד הראשי לביטחון הרייך מנובמבר 1941, ב-15 מיליארד רייכסמארק.

מאמר זה דן בייסוד ארגוני היורשים ובוויכוח הפנים - יהודי שהתעורר מייד עם תחילת הדיונים באזור הכיבוש האמריקני בשאלה למי יוחזר רכוש ציבורי זה.

עוד בזמן המלחמה, ב-5 בינואר 1943, פרסמו ארצות הברית, בריטניה, וברית המועצות יחד עם 15 מדינות הברית הנוספות הצהרה שבה הובטח כי רכוש שנשדד בשטחי אויב או הועבר לבעלים חדשים באופן בלתי חוקי יוחזר לבעליו החוקיים. ב-12 בדצמבר 1945 נחתם בפריס הסכם בין המעצמות, לפיו 25 מיליון דולר של רכוש גרמני שנמצא בארצות נייטרליות וכן זהב שנמצא בגרמניה ובאוסטריה ישמשו לטובת קורבנות עקורים של הנאצים שאינם יכולים לחזור לארצותיהם. בהסכם נוסף שנעשה בין ממשלות ארצות הברית, צרפת, בריטניה, צ'כוסלובקיה ויוגוסלביה ביוני 1946 נקבע כי כ-90% מכסף זה יועבר ליהודים על פי תוכניות שהוגשו על ידי הג'וינט והסוכנות היהודית לוועדה הבין-לאומית לפליטים. שני ארגונים יהודיים אלו בלטו בפעילותם בכל הקשור לתשלומי פיצויים ולהחזר רכוש יהודי, ולפיכך מונו לנהל את כספי הרכוש הגרמני שהוחרם. לאחר מכן בחרו האמריקנים בג'וינט ובסוכנות היהודית לנהל את הארגון שאליו הועברו כספי היורשים באזור שנכבש על ידם.

כיבוש גרמניה אפשר לבעלות הברית ליישם מדיניות של החזר רכוש ופיצויים ליהודי גרמניה אלא שהתחיקה שהסדירה מדיניות זו לא הייתה אחידה באזורים השונים. ארצות הברית צידדה בהקמת ארגון צדקה שיוכר כיוורש הרכוש היהודי שלא נמצאו לו יורשים. הממשלה הבריטית חששה שארגון מסוג זה יעביר כספים לארץ ישראל ואלה יממנו שם את המאבק נגדם. הממשלה הצרפתית ביקשה להפקיד את הרכוש ללא יורשים בקרן משותפת עם הממשלה הגרמנית, שמטרתה לדאוג לכלל הנרדפים השוהים עדיין בגרמניה, ואילו לממשלה הסובייטית היה קושי אידיאולוגי לחוקק חוקים האוכפים זכויות על רכוש. בשנת 1946 גבר לחץ הארגונים היהודיים על ממשלת ארצות הברית לזרז את תהליכי החקיקה שתבטיח את

החזר הרכוש היהודי בגרמניה. זו מצדה חפצה להגיע להסכם עם המדינות הגרמניות הנתונות לשלטונה שתעברנה בפרלמנטים המקומיים את החקיקה המתאימה, אלא שלא הצליחה בכך בזמן הקצר שהקציבה לכך. כאשר התברר לאמריקנים כי הממשלות במדינות השונות בגרמניה לא תחוקקנה חוקים שיסדירו את החזרת הרכוש ואת מתן הפיצויים בעתיד הקרוב, הגיש הצבא האמריקני טיוטה לחוק המיוחל באוקטובר 1946. הטיוטה עברה שינויים רבים לאחר שהוצגה בפני כל הנוגעים בדבר - זרועות הצבא, משרד החוץ האמריקני, הארגונים היהודיים האמריקנים והיהודים בגרמניה. מאמצייהם של הארגונים היהודיים לזרז את החלת החוק נשאו פרי: ב-10 בנובמבר 1947 החליטה ממשלת ארצות הברית על דעת עצמה ובלי לחכות לשאר שותפותיה בכיבוש גרמניה להחיל את החוק להחזרת רכוש בר זיהוי באזור האמריקני. כל היורשים הפוטנציאליים, אפילו הרחוקים ביותר, נקראו להציג את תביעותיהם לארגון היורש החדש שהוקם - J.R.S.O, Jewish Restitution Successor Organization - (ירסו). תפקידו של הארגון היה לגלות את הרכוש שלא נתבע וניתן היה להניח לגביו שנתר ללא יורשים, ולתבוע אותו. בתי משפט גרמניים הוסמכו לאכוף את החוק הצבאי המסדיר את החזרת הרכוש (Military Government Law No. 59). גם בבריטניה פנו הארגונים היהודיים אל הממשלה בבקשה שתחוקק חוקים מתאימים, אך לא הצליחו בכך עד לאחר הקמתה של מדינת ישראל. רק ב-28 במאי חוקקה בריטניה חוק שאפשר את הקמתו של ארגון יורש או ארגונים יורשים. ההכרעה בעניין הקמתו של ארגון יהודי יורש יחיד - J.T.C, Jewish Trust Corporation, נפלה באוגוסט אותה שנה.

ב-26 ביולי 1949, לאחר שחלפה שנה ויותר מיום שפסק שיתוף הפעולה עם הממשל הצבאי הסובייטי במקום, התקבל חוק דומה במפקדת שלוש מעצמות המערב בברלין. לפי הסכם מאוחר יותר בין ארגוני היורשים נתמנתה J.R.S.O לפעול בשם כולם החל מה-7 במאי 1951.

הצעד הראשון של הצרפתים בעניין הרכוש ללא יורשים היה פרסום תקנה מס' 120, שלפיה הוקמה ועדה בת שבעה חברים לטיפול ברכוש. לאחר מכן הועבר הרכוש לקרנות מיוחדות שהוקמו על ידי מדינות אזור הכיבוש הצרפתי. רק במרס 1952 אושרה הקמתו של ארגון יורש בדומה לארגון הבריטי.

נושאי התפקידים בוועד המנהל של ארגון היורשים הראשון שפעל באזור האמריקני נבחרו מתוך שישה ארגונים יהודיים: הסוכנות היהודית, הג'וינט, הוועד היהודי האמריקני, המועצה של היהודים מגרמניה, הקונגרס היהודי העולמי ואגודת ישראל. חרף ריבוי החברים בארגון נקבעה מדיניותו על ידי הג'וינט והסוכנות. שני גופים אלה ניהלו אותו בפועל, והשפעתם של שאר הארגונים על עיצוב המדיניות כמעט ולא הורגשה. הסברה הרווחת הייתה שהכספים שישולמו על ידי הגרמנים יחולקו בין הסוכנות היהודית לבין הג'וינט - כשני שלישים לסוכנות היהודית וכשליש לג'וינט - ויעודם יהיה שיקום קורבנות הנאצים, בעיקר בארץ ישראל.

מדיניות זו נקבעה בטרם נוסדה המדינה, אך לאחר הקמתה סמכו קברניטיה את ידיהם על הנעשה בארגוני היורשים. נציגי הסוכנות דיברו, למעשה, בשם המדינה. עם ייסודו נתקל ארגון J.R.S.O במציאות שלא הובאה בחשבון מלכתחילה. לרכוש היהודי-הגרמני הציבורי קם דורש חדש שלא קל היה להתמודד עמו: הקהילות היהודיות החדשות אשר נוסדו במהירות בגרמניה לאחר שוך הקרבות.

בתום המלחמה היו בגרמניה כ- 75,000 יהודים יוצאי מזרח אירופה, ניצולי מחנות ההשמדה וצעדות המוות. נוסף עליהם הגיעו לגרמניה עד אמצע 1947 עוד כ- 175,000 יהודים ממזרח אירופה, במיוחד מפולין. רובם ברח מהאנטישמיות שפרצה שם וראה בגרמניה ארץ מעבר לארץ ישראל או לארצות הברית. לצד יהודים רבים אלו חי קומץ קטן של יהודים גרמנים, שמנה בסך הכל כ- 15,000 יהודים. הארגון הפנימי של שתי קבוצות אלו היה שונה. בעוד קבוצת הרוב התארגנה בוועדות מקומיות בהתאם למקום המגורים, ובוועד מרכזי - בהתאם לאזור הכיבוש, התארגנו יהודי גרמניה לפי הדגם שהיה קיים לפני השואה, דהיינו, בקהילות יהודיות (Gemeinden) בערים, באיגודי קהילות לפי מחוזות (Laender), והחל משנת 1950 בארגון גג של כל הקהילות, ה - Zentralrat der Juden Deutschland.

מייסדי הקהילות היו השרידים המעטים של יהדות גרמניה. היו בהם בני זוג מנישואי תערובת או צאצאים לנישואים כאלו ששרדו תודות למשפחתם הגרמנית, ניצולים ממחנות ריכוז ומסתתרים שהצליחו לא להיתפס, חלקם - שוב - תודות לקשריהם המשפחתיים עם גרמנים. מצבם הכלכלי לאחר השחרור היה בכי רע. בניגוד ליהודים יוצאי מזרח אירופה שהוועד המרכזי שלהם נתמך בתמיכה כלכלית ומוסרית רחבה על ידי יהדות העולם באמצעות הג'וינט, הם נתמכו רק במעט ונזקקו לסעד מהעיריות החדשות בגרמניה. הייתה זו אחת הסיבות שלא סמכו על J.R.S.O שנוהל על ידי הג'וינט והסוכנות היהודית, ועם הקמת הארגון ביקשו להגיש את תביעותיהם בעצמם. יהודים אלה חלקו על זכותו של J.R.S.O להיות יורש הרכוש הקומונלי במקומות שבהם קמו קהילות חדשות, מאחר שלדעתם היה היורש החוקי הקהילה החדשה שהוקמה. J.R.S.O והארגונים היהודיים הגדולים מחוץ לגרמניה היו תמימי דעים בהתנגדותם לתביעתן של הקהילות להיחשב כיורשות הקהילות הקודמות, ואף סברו כי אל ליהודים להישאר בגרמניה, וכי מי שישאר בה יאבד לעם היהודי בגלל קשריו המשפחתיים עם גרמנים. אם חברי הקהילות יקבלו את רכושם של יהודי גרמניה, שוב ייפול רכוש זה, בסופו של דבר, לידיים גרמניות.

הקמתו של J.R.S.O יצרה מצב עדין שבו גופים יהודיים שונים תובעים אותו הרכוש. הארגון לא יכול היה להתעלם לחלוטין מדרישתן של הקהילות להחזיר את הרכוש הקומונלי שהיה שייך לקהילות היהודיות. כוחן של הקהילות החדשות לא היה במספר חבריהן הזעום אלא בעצם קיומן ובדרישתן להיחשב גוף משפטי גרמני, Koerperschaft des Oeffentlichen, היורש קהילות אלו. בכך קראו תיגר על בסיס קיומו של הארגון היורש כנאמן בלתי

תלוי של רכוש יהודי גרמניה, המייצג את כל חלקי הציבור הזה, כפי שנדרש בחוק ייסוד הארגון, ופתחו פתח להתדיינות עצמאית עם ממשלת גרמניה. הסכם פרטני בין הקהילות לבין הממשלה עלול היה להעשיר את הקהילות ולהותיר אך מעט לקורבנות הנאצים מחוץ לגרמניה.

חוסר ההתאמה בין J.R.S.O לבין הקהילות היהודיות בגרמניה שלאחר המלחמה היה קיים מרגע ייסוד הארגון, ובא לידי ביטוי כאשר עמדו שני הגופים להגיש את דרישותיהם לממשלה הגרמנית. מנכ"ל J.R.S.O בנימין פרנץ השכיל תוך תקופה קצרה להקים משרדי רישום בערים רבות, לקבל סיוע לוגיסטי של טלפונים ומשרדים ממקורות הצבא ולהקים צוות אדמיניסטרטיבי של יותר מ-300 פקידים, עורכי דין וחוקרים. כל גרמני שהחזיק ברכוש יהודי בשנות השלטון הנאצי נדרש על פי חוק לדווח על כך לשלטונות הצבא. דיווחים אלו הועברו לארגון, והוא, מכיוון שלא היה באפשרותו לדעת מה הוא הרכוש ללא יורשים, תבע את כולו - תביעות פרטיות לרכוש פרטי ותביעות לרכוש ציבורי. שום נכסים בעלי חשיבות לא נעלמו מעיני המחפשים. בסך הכול הספיקה J.R.S.O להגיש מספר אדיר של תביעות - יותר מ-163,000. אלו מיינו וסווגו מאוחר יותר, שכן רבות מהן היו כפולות. בניגוד ליכולת האדמיניסטרטיבית המרשימה של הארגון הייתה האדמיניסטרציה של הקהילות מצומצמת, ועל כן ביקשו לדחות את התאריך הקובע להגשת התביעות. קהילות רבות פנו למחלקת המדינה האמריקנית ולממשל הצבאי בקשר לכך, אלא ש - J.R.S.O היה בטוח שיספיק להגיש את כל התביעות עד סוף השנה, וגם לא היה מעוניין שהקהילות תגשנה רשימה מלאה. לפיכך החליטה מועצת המנהלים בניו יורק שלא לתמוך בבקשות להארכה, והתאריך שנקבע - סוף שנת 1948 - נשאר על כנו. בסופו של דבר הגיש הארגון 2,730 תביעות לרכוש קומונלי ולקרנות הקשורות בקהילות העבר. מספר תביעות דומה הוגש גם על ידי הקהילות. כניסתו של פרנץ לתפקיד סימנה את תחילתה של תקופה ארוכה של דיונים קשים אודות חלוקת הרכוש הקומונלי. לכל צד היו נימוקים עקרוניים, וכל צד לא ראה דרך אפשרית לסגת מהם. שני הצדדים היו מאוחדים בדעתם כי יש להשתמש בכסף שנשדד מיהודי גרמניה לשיקום הקורבנות, אלא שמנהיגי הקהילות סברו שיש להתחשב קודם כול בצורכיהם של היהודים שהתגוררו בגרמניה. אשר למקומות הרבים שבהם לא קמו קהילות חדשות, לגביהם הושגה מייד הסכמה ש - J.R.S.O יקבל את רכושם. כן הוסכם, שהרכוש שלא יידרש על ידי הקהילות יעבור אף הוא לארגון.

הסיבות למאבק במקומות שבהם קמו קהילות חדשות היו כלכליות ואידיאולוגיות. טענה נפוצה בפי מנהיגים יהודים הייתה, שקהילות אלו תפסקנה להתקיים תוך פרק זמן קצר עקב גילם המבוגר של חבריהן וקשרי המשפחה הנוצריים שלהם. לעומתם ציפו מנהיגי הקהילות לחיזוק השורות על ידי חזרה של יהודים שהיגרו לפני המלחמה. חזרה זו תהיה מסיבית כאשר הקהילות תוכלנה לתמוך כלכלית בחוזרים. מספרם של חברי הקהילות היה צפוי

לגידול עם הישארותם של יהודים מקבוצות העקורים בגרמניה, אלא שאלו היו בחלקם תשושים, זקנים ונזקקי סעד. הקהילות החדשות ראו עצמן כממשיכות אותנטיות של ההיסטוריה והמסורת העתיקה של הקהילות שהושמדו בשואה, ובעצם מסירת הרכוש של הקהילות הקודמות לידי הארגון היורש ראו התנתקות מן העבר. מבחינתן היה J.R.S.O ארגון ארעי אשר יתפרק לאחר שיוחזר הרכוש לידיים יהודיות. כאשר תגדלנה לא יוכלו הקהילות לחזור ולקבל את הנכסים שנמסרו בינתיים לאחרים. כמו בעבר הן חפצו להגיע לעצמאות כלכלית, לגבות דמי חבר, לקיים מוסדות חינוך ולקבל תמיכות מגופים שונים. עם זאת חפצו להיות חלק אינטגרלי מהעולם היהודי ונפגעו קשות כאשר הואשמו על ידי מנהיגי הסוכנות והג'וינט כי הן מחבלות במאמץ היהודי.

התחזקות הקהילות בעקבות כינון ארגון הגג שלהם בשנת 1950, ה-Zentralrat der Juden Deutschland, הוסיפה על החששות לפיצוץ סופי של המשא ומתן ביניהן לבין J.R.S.O. על מנת למנוע מצב מביך שבו לא יוכל ארגון היורשים לייצג את שרידי יהדות גרמניה החיים עדיין במדינה, הופעל על מנהיגיהם לחץ בדרכים מגוונות, לרבות איומים לפרסם את התנגדותם בין כל הארגונים היהודיים בעולם וכן איומים חוזרים ונשנים להפסקת הסיוע לנזקקים בקהילות סרבניות. איום זה היה ממשי, שכן J.R.S.O נוהל בידי אנשי הג'וינט והסוכנות, וההחלטות נתקבלו ברובן בניו יורק בידי אנשים שפעלו הן ב-J.R.S.O והן בג'וינט. אולם יש לזכור, כי פעילי הג'וינט לא חשו בנוח כאשר לא תמכו בחלק מקהילות האזור האמריקני בשנים הראשונות לאחר המלחמה. על כן לא נקטו צעד זה גם עכשיו, והפסקת התמיכה נשארה בגדר איום בלבד.

אחד הקשיים הגדולים בניהול המשא ומתן היה הצורך להגיע להסכם עם כל קהילה בנפרד וכן עם איגוד הקהילות הארצי של המחוזות. בהסכמים שהושגו לא ניכרו שום קריטריונים ברורים, והם שיקפו למעשה את כושר עמידתן של הקהילות במשא ומתן. מי שחתם מאוחר יותר זכה בנתח גדול יותר. כגוף מתאם ערך ה"צנטרלראט" התייעצויות עם הקהילות, אך הוא לא היה מוסמך לחתום במקומן על חוזים עם הארגונים היורשים. איגודי הקהילות שימשו כארגוני גג מתאמים שהיה בסמכותם לחתום על הסכמים רק אם הקהילות המיוצגות על ידם הסכימו לכך. קהילה שעדיין לא חתמה בדקה היטב את החוזים שכבר נחתמו והשתדלה לקבל יותר; בשל כך חשו ראשוני החותמים תסכול ודרשו לפתוח חוזים חתומים כדי להשוות את מצבם למי שחתם לאחרונה. ה-J.R.S.O נאלץ להפגין סבלנות ותחכום רב במשא ומתן ואף להסכים לתשלומי תוספות לקהילות שהיו מראשוני החותמים, ורטמברג וברלין. עד אוגוסט 1952 הצליח J.R.S.O לחתום על הסכמים לגבי כמחצית מהרכוש הקומונלי באזור האמריקני. ארבע קהילות המשיכו לסרב לתנאי הארגון - פרנקפורט, נירנברג, אוגסבורג ופירט.

היחס הקיצוני ביותר כלפי J.R.S.O הופגן על ידי קהילת אוגסבורג, אשר קראה תיגר על הלגיטימציה שקיבלו מדינת ישראל והארגונים היהודיים לדרוש את הרכוש היהודי - גרמני השדוד ולהחליט על ייעודו. קהילת אוגסבורג ניהלה משא ומתן ישיר עם השלטונות המקומיים והוכרה על ידם כיורשת הקהילה הקודמת בת 1,000 החברים. כפועל יוצא ממשא ומתן זה נרשמו לזכותה הנכסים של קהילה זו. מדובר היה בקהילה קטנה - 32 יהודים חיו בעיר, וכ- 38 יהודים נוספים חיו באזור שוואבן הקרוב אליה. לכל החברים הנשואים בקהילה - חוץ מאישה אחת - היו בני זוג שאינם יהודים. בגלל גילם המבוגר של האנשים וקשריהם המשפחתיים עם הסביבה הגרמנית היה קיים חשש סביר, כי הנכסים יעברו בסופו של דבר לידיים לא יהודיות. מעבר לכך סירבה הקהילה לקבל לשורותיה יהודים יוצאי מזרח אירופה שגרו במקום, והיחסים בין שתי קבוצות היהודים היו מתוחים ביותר. חברי הקהילה ממוצא יהודי - גרמני הציגו עצמם כשומרי חוק וסדר בניגוד לעקורים יוצאי המזרח שהואשמו בשימוש בבית הכנסת ובבניין הקהילה לצורכי מסחר בשוק השחור. ראשי הקהילה חששו מהשתלטות ה"זרים" בגלל מספרם העדיף וקיוו לחזרת יהודי אוגסבורג או יהודים גרמנים אחרים לעיר. לפיכך תירצו את דרישתם לבעלות על כל הרכוש בכך שהוא מיועד לא רק למען עצמם אלא למען כלל יהודי אוגסבורג בארצות מושבם השונות.

לאחר ש - J.R.S.O ערער על רישום נכסי הקהילה הגדולה לזכות הקהילה המצומצמת באוגסבורג הוחל בהרחבת שורותיה של הקהילה על ידי קבלת חלק מיוצאי מזרח אירופה לקהילה היהודית - גרמנית.

מאבקה של קהילת אוגסבורג נגד J.R.S.O היה המשך למאבקה נגד הג'וינט ונגד קבוצת יהודי מזרח אירופה בעיר. סכסוך משמעותי היה ביניהם כבר בתחילת שנת 1946, כאשר הקהילה התלוננה מרות על קיפוחה בחלוקת מצרכים. מאז האשימה הקהילה את הג'וינט פעמים רבות שהוא מעדיף את יוצאי מזרח אירופה בחלוקת המזון והיהודים הגרמנים נשארים רעבים. כך הפך חוסר האימון ששרר בין הקהילה לבין הג'וינט לגורם נכבד בסירובה של הקהילה להגיע להסכם עם J.R.S.O, ארגון שבו פעלו נציגי הג'וינט.

ערכם של הנכסים שנרשמו לזכות הקהילה בספרי האחווה המקומיים היה כמיליון מארקים. J.R.S.O ערער על ההחלטה להעביר את הנכסים לקהילה ולא אליו והפסיד בכל המערכות הגרמניות, עד שהגיע בשנת 1955 לבית המשפט העליון האמריקני לערעורים ובו זכה בתביעתו.

הן הקהילות והן J.R.S.O השיגו בסופו של דבר רק חלק ממה שהתכוונו להשיג מלכתחילה. הכנסותיו של J.R.S.O מכלל הרכוש הקומונלי באזור האמריקני מחוץ לברלין הסתכמו בכ- 8,500,000 מארק. מסכום זה קיבלו הקהילות נכסים שהוערכו בכ- 3,500,000 מארק, כלומר כ- 41% מהרכוש הקומונלי. הקהילות החדשות קיבלו, אם כן, חלק נכבד מרכושן של הקהילות הקודמות, אף שמספר חבריהן נפל בהרבה ממספר החברים בקהילות הגדולות

בגרמניה שלפני המלחמה. עם זאת, יכול J.R.S.O לזקוף לזכותו שלא התקבלה דרישתו של חלק מהן לקבל לידיהן את כל הרכוש הקומונלי.

כל אחד מהצדדים היה בטוח בצדקתו בעניין הזכאות על הרכוש הקומונלי; בעניין החובות שהתלוו אליה היו פני הדברים אחרים. כאן מדובר על שתי בעיות עיקריות: האחת - שאלת הפנסיות למועסקי הקהילות לפנים, והשנייה - בעיית בתי העלמין היהודיים בגרמניה.

פרנץ השתמש בשאלת הפנסיות כדי להרתיע את הקהילות להציג את תביעתן, באומרו שאין די בקבלת הרכוש הקומונלי כדי לממן את ההתייבויות הפיננסיות של הקהילות הקודמות. בהמשך המשא ומתן התברר כי שני הצדדים לא היו מוכנים לקבל על עצמם התייבויות בסדר גודל של תשלומי הפנסיות. הקהילות החדשות המצומצמות דחו בתוקף את הדרישה שיזכרו כיורשות של הקהילות הקודמות בעניין זה, ואילו J.R.S.O הצהיר כי כארגון יורש הוא אינו אחראי להתייבויותיהן של הקהילות הקודמות. המשטר הנאצי הוא שהחריב קהילות משגשגות, ויש ללחוץ על הממשלה הגרמנית שתקבל על עצמה את ההתייבויות הנובעות מכך. מאוחר יותר שיתף הארגון פעולה עם ועידת התביעות שהציגה את דרישותיה לממשלה הגרמנית בעניין זה. בהסכמים שנחתמו בספטמבר 1952 ובאפריל 1953 בין ועידת התביעות לבין הממשלה הפדרלית הגרמנית התחייבה הממשלה הפדרלית הגרמנית להקים קרן לתשלומי פנסיות. ועידת התביעות פעלה בקרן כגוף מייעץ בלבד.

בעיה חמורה נוספת שהתעוררה בקשר לקהילות הקודמות הייתה בעיית בתי העלמין. כל מוסדות הקבורה היהודיים הוחרמו על ידי ה"רייך" וסבלו מהרס מכוון ומתוצאות המלחמה. חילול בתי העלמין נמשך בגרמניה גם אחרי השואה ולמעשה לא הופסק עד שגודרו ונסגרו היטב. בשלושת אזורי הכיבוש היו כ- 2,000 בתי עלמין ששרתו את קהילות גרמניה הקודמות. לאחר המלחמה נפתחו כ- 100 מהם, והשאר נסגרו.

קהילות קטנות שזה עתה קמו וניסו לקשור את חייהן הדתיים והתרבותיים למורשת העבר, מצאו בסביבתן בתי עלמין שמספרם התקרב למספר חברי הקהילות עצמם. קהילת אאן דיווחה בתחילת 1954 על 104 חברי קהילה ועל 46 בתי עלמין בתחומיה ובסביבתה הקרובה. בד קרויצנך דיווחה על 22 חברי קהילה ועל 27 בתי עלמין. גם קהילות בינוניות או גדולות לא יכלו לשאת בעול. בלחץ הממשל הצבאי שיתפו הממשלות במדינות הגרמניות פעולה והקציבו כספים לשיקום ראשוני של בתי העלמין ולתחזוקה, אלא שכספים אלו לא הספיקו. בינתיים לא נמצא מי שיממן את התחזוקה השוטפת ואת השמירה, וחלק מהשיקום הראשוני ירד לטמיון. הדבר הרגיז את ראשי הקהילות במיוחד על רקע העובדה שבגרמניה המזרחית שיפצו מוסדות המדינה את בתי העלמין היהודיים על חשבונם גם במקומות שבהם לא קמו קהילות יהודיות חדשות אחרי המלחמה.

מצבם הירוד של בתי העלמין שיחק לידם של המסנגרים בבתי המשפט על מחללי בתי העלמין שאחרי השואה. הטענות שחזרו והעלו היו שמצב המקום היה כזה שלא ניכר בו

כמעט שהוא מקום קדוש. J.R.S.O לא היה מעוניין להחזיק בנכסים בגרמניה והתכוון למכור את מרביתם, מדיניות שלא היה אפשר ליישם לגבי בתי העלמין. לעומת J.R.S.O היו הקהילות החדשות רגישות מאוד לנושא בתי העלמין, שכן היה טמון בהם זיכרון עברם המפואר של יהודי גרמניה, והם היוו את החוליה המקשרת בין יוצאי הקהילות שהתגוררו מחוץ לגרמניה לבין היהודים שהמשיכו לגור בגרמניה. מצבם העגום של מקומות הקבורה וחוסר הרגישות של J.R.S.O בעניין תרמו לסכסוכים שהתפתחו בין שני הצדדים. הפתרון שנמצא לבסוף דמה לפתרון שנמצא לבעיית הפנסיות: המדינה הגרמנית החדשה הסכימה לקבל על עצמה את הוצאות האחזקה של בתי העלמין, בעוד הבעלות עליהם נשארה בידי הקהילות. אחזקת הקברים הבודדים והמצבות הושארה לקרובי המשפחה. ההסכם לא כלל את מערב ברלין מאחר שלא נמצאו בה בתי עלמין יהודיים. מבחינה משפטית הועברו בתי העלמין הסגורים לרשותם של איגודי הקהילות האזוריים, ואילו בתי עלמין פתוחים המשמשים לקבורה הועברו לידי הקהילות הקרובות אליהם.

בשנת 1953 נכנס לתוקפו חוק שאפשר לארגוני היורשים לדרוש פיצויים עבור נזקים שאירעו לרכוש הקומונלי, כמו נזקים לבתי כנסת, לנכסי תרבות ולשאר הנכסים שהיו קשורים לארגון הקהילתי. החוק הורחב בשנת 1956. ממשלת גרמניה הגבילה את זכותם של ארגוני היורשים לקבל פיצויים עבור נזקים שנגרמו על ידי הנאצים ל- 75,000 מארק לכל נכס. הגבלה זו לא נתגלתה כקשיחה בפועל, כאשר דרשה קהילה את הפיצויים ויכלה להוכיח את הצורך שלה בשימוש בנכס. עדיפותן של הקהילות בתביעות הנזקים פתחה פתח נוסף לסכסוכים בין הצדדים. אילו חפצו הקהילות בכך, הן יכלו לפנות ישירות לשלטונות הגרמניים ולזכות באופן חוקי בפיצויים נרחבים על נזקים שנגרמו להן בעבר. מחד גיסא, ראשי הקהילות לא חפצו ברווח מידי אם תוצאתו תהיה קרע עם העולם היהודי. מאידך גיסא, דרשו את מה שסברו שמגיע להן. ההסכם שהושג בדצמבר 1957 הבטיח לקהילות השלמה למחצית מכל הכנסות J.R.S.O, הן כתוצאה מהחוק החדש והן משאר הרכוש הקומונלי, תוך קיזוז של תשלומים קודמים שכבר נתקבלו. כדי להבטיח את עתיד הקהילות באזור הוסכם שהכספים לא ייכנסו ישירות לקופות הקהילות אלא לקרן נאמנות שתוקם למטרה זו, ובה ישבו - בצד נציגי הקהילות - גם שלושה נציגים מ - J.S.R.O. הקהילות מצדן התחייבו בתמורה לתחזק את בתי העלמין הפעילים שבתחומן ולהעביר את הבלתי פעילים שבהם לידי האיגוד הארצי. הקמת הקרן Juedischer Treuhandfonds Sueddeutschland הושלמה בשנת 1960 ואפשרה ליישם את דרישות J.R.S.O לפיצויים ממדינות בוואריה והסה. בעקבות ההסכם החדש גדלה הכנסת הקהילות באופן ניכר והעלתה, כאמור, את החלק היחסי שקיבלו מהרכוש של יהודי גרמניה לפני ל- 50%, כפי שנראה להלן.

בוואריה: הסכם J.R.S.O עם מדינת בוואריה נחתם ב- 24 באוקטובר 1960 וכלל תביעות בסכום של 38,000,000 מארק. מהם הוכרו 12,000,000 מארק כחלק של הקהילות. סכום

זה התחלק בין קרן הנאמנות, איגוד קהילות בוואריה וקהילות אחרות במדינה. היתרה, שהסתכמה ב- 26,000,000 מארק, חולקה שווה בשווה בין J.R.S.O וקהילות היהודיות בבוואריה.

הסה: הסכם J.R.S.O עם מדינת הסה נחתם ב- 29 בנובמבר 1961 וכלל תביעות בסכום של 62,153,873 מארק. סכום זה חולק בין J.R.S.O - 29,695,000 מארק, לבין ארגון הנאמנות - 13,824,000 מארק, והנותר בסך 18,634,873 מארק לאיגוד הקהילות ולקהילות באופן ישיר. בסכום ההסכם נכללו פיצויי נזיקין בסך 13,153,376 מארק. הנהנית העיקרית מפיצויים אלו הייתה קהילת פרנקפורט, אשר נמנתה עם קהילות העשירות ביותר בגרמניה בתקופה הקדם נאצית.

באדן וירטמברג: J.R.S.O השלימה תביעותיה ממדינה זו כבר בשלבים מוקדמים בשנת 1951, לאחר חתימת ההסכם בינה לבין איגוד קהילות וירטמברג. בסכום הפיצויים שנקבע בהסכם - 10,000,000 מארק - נכללו 1,500,000 מארק שהוקצו לפיצויים שנדרשו בתביעות שעדיין לא סוכמו. מחצית מסכום זה נדרש בשנת 1957 על ידי איגודי הקהילות בבאדן ובוירטמברג, בטענה כי מדובר בפיצוי על נזקים. כתוצאה מכך הסכימה J.R.S.O לשלם 284,179 מארק לאיגוד קהילות וירטמברג ו- 283,983 מארק לאיגוד קהילות באדן. התשלומים שקיבלו שני איגודי קהילות אלו מוכיחים בעליל כי קהילות שחתמו הסכמים עם J.R.S.O בראשית דרכה נאלצו להסתפק בסכומים נמוכים בהרבה מאלה שקיבלו קהילות שחתמו בתאריכים מאוחרים.

ברימן: זו הייתה המדינה - עיר הקטנה ביותר באזור האמריקני והמקום היחיד שבו נתקלה J.R.S.O בקשיים משפטיים לממש את זכויותיה בהתאם לחוק הצבאי האמריקני מס' 59, מאחר שעוד לפני מינויה הכירה מדינת ברימן בקהילה היהודית כיורשת הקהילה הקודמת. כתוצאה מכך העבירה J.R.S.O את תביעות הנזקים מהמדינה לקהילות ברימן וברימרהפן תמורת 100,000 מארק, ואלו הגיעו בכוחות עצמן להסכם לפיו שילמה המדינה בדצמבר 1959 1,500,000 מארק עבור הקמת בית כנסת ובית אבות בברימן.

המשא ומתן הקשה בין הארגונים היהודיים לבין הקהילות החדשות נערך מאוחר יותר גם באזורי הכיבוש הבריטי והצרפתי, תוך שיתוף פעולה הדוק בין J.R.S.O לבין ארגוני היורשים שהוקמו באזורים אלו. התוצאות שנתקבלו בסיום הדיונים השתנו לאלו שהושגו באזור האמריקני. בסופו של דבר הוחזר רוב הרכוש של יהודי גרמניה, למרות הסכסוכים והמאבקים שהתנהלו בין הארגונים היורשים לבין הקהילות. ארגוני היורשים קיבלו לידיהם סכומים נכבדים שלא היו מקבלים אילמלא שיתפו פעולה עם הקהילות החדשות, וכך היה גם לגבי הקהילות - לו נאבקו באופן עצמאי על הרכוש היו זוכות אמנם בחלק נכבד ממנו, אך

מסתכנות בסכסוך עמוק עם כל יהדות העולם, דבר שלא חפצו בו בשום אופן, במיוחד משום שהיה כרוך בסוגיה הטעונה כל כך מבחינה רגשית - שיקום חייהם בגרמניה לאחר השואה.

מקור : בשביל הזיכרון, 31, 1999, עמ' 47 - 54.